

z potrzeby dania studentom teologii jakichś materiałów i tekstów z zakresu prawa kanonicznego, aby mieli z czego się uczyć. Zaś z lektury tego komentarza wynika, że jest to podręcznik spełniający standardowe wymogi zarówno pod względem metodologicznym, jak też merytorycznym.

Podręcznik ten jest podzielony na trzy części, które odpowiadają podziałowi księgi drugiej KPK, zaś każda z tych części z racji merytorycznych została przez Autora podzielona na odpowiednie tematy. W każdej części najpierw zostały przedstawione przesłanki teologiczne, a następnie – wykładnia norm zawartych w odpowiednich kanonach KPK.

W pierwszej części została przeanalizowana pierwsza część księgi drugiej KPK, poświęconej sytuacji prawnej „wiernych chrześcijan”, z wyjątkiem kanonów dotyczących instytucji „prałatury personalnej”. Prawdopodobnie ta luka w komentarzu spowodowana jest faktycznym brakiem tej instytucji w Kościele na Słowacji.

W drugiej części omawianego komentarza zostały poddane analizie wszystkie kanony dotyczące „konstytucji hierarchicznej Kościoła”, zawarte w części drugiej księgi drugiej KPK, a w omawianiu struktury Kurii Rzymskiej uwzględnione zostały także postanowienia konstytucji apostolskiej Jana Pawła II *Pastor Bonus*.

W trzeciej części, zatytułowanej „Życie według rad ewangelicznych”, znajdujemy zwięzły komentarz do części trzeciej księgi II.

Opracowanie swe ks. J. Duda opatrzył w aparaturę naukową w postaci przypisów, a nadto na końcu zamieścił bibliografię i kilka indeksów (indeks dokumentów, indeks kanonów, indeks rzeczowy i indeks nazwisk) oraz wykaz skrótów.

Należy zauważyć, iż jest to Komentarz oparty na materiale źródłowym oraz na stosunkowo bogatej literaturze teologicznej i kanonistycznej przedmiotu. Przede wszystkim jest to literatura pisana w języku włoskim, niemieckim i hiszpańskim. W skromnym zakresie natomiast uwzględniona została literatura polska. Można z tego wnioskować, iż wymiana dorobku naukowego między kanonistami tych dwóch sąsiednich krajów, mimo pokrewieństwa językowego, jest jeszcze wątpliwa.

Ks. Józef Krukowski

Konkordaty współczesne. Doktryna i teksty (1964-1994), Wydawnictwo „Civitas Christiana”, Warszawa 1995, ss. 495.

Ks. prof. dr hab. Józef Krukowski, wykładający kilka dyscyplin prawnych w KUL i w ATK, przewodniczący Stowarzyszenia Kanonistów Polskich, konsultor Papieskiej Rady do Autentycznej Interpretacji Tekstów Ustawodawczych, ekspert Komisji Nadzwyczajnej ds. ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, przedstawiciel Sekretariatu Episkopatu Polski w Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego, znany autor wielu prac naukowych, a także publicystycznych, ubogacił ostatnio literaturę z zakresu kościelnego prawa publicznego nową pozycją książkową, poświęconą problematyce konkordatowej.

Na rangę i znaczenie pracy zdaje się wskazywać już „Słowo wstępne”, którego autorem jest kard. Józef Glemp. Prymas Polski, wyrażając radość z powodu oddania

jej przez ks. prof. Krukowskiego i Wydawnictwo do rąk czytelników w trzydziestą rocznicę zakończenia obrad Soboru Watykańskiego II, określa *Konkordaty współczesne* jako rodzaj podsumowania „głębokich przemian, jakie pod wpływem doktryny moralnej Soboru nastąpiły w sferze relacji między państwem i Kościołem w płaszczyźnie prawnej” (s. 5). Wyraża również przekonanie, że publikacja ta może spełnić pozytywną rolę w pokonywaniu trudności, na jakie napotyka proces normalizacji stosunków między państwem i Kościołem na etapie podstap demokracji w Polsce. Sam zaś Autor książki informuje czytelnika, że zamierza dostarczyć mu pozytywnych informacji dotyczących wszystkich konkordatów współczesnych, ze szczególnym uwzględnieniem konkordatu polskiego. Informacje te są bardzo aktualne, a to w związku z błędnymi opiniami na temat umowy podpisanej w Warszawie 28 lipca 1993 r. Wszak wielu krytyków tego traktatu, uznających go za zbiór przywilejów udzielonych Kościołowi katolickiemu, zupełnie ignoruje fakt, że istotną treścią konkordatów posoborowych są *g w a r a n c j e w o l n o ś c i r e l i g i j n e j* (podkr. – W. G.), będącej jednym z podstawowych praw człowieka, wynikających z godności ludzkiej.

Zgodnie ze swoim podtytułem, opracowanie składa się z dwóch części: pierwsza została poświęcona doktrynie współczesnych konkordatów, w drugiej natomiast znalazły się teksty konkordatów zawartych przez Stolicę Apostolską z państwami w ostatnim trzydziestoleciu. Gdy chodzi o część doktrynalną, to czytelnik zapoznaje się tutaj kolejno z podstawowymi pojęciami i z zasadami prawnymi przyjętymi na gruncie kościelnego prawa publicznego, prawa konstytucyjnego współczesnych państw oraz prawa międzynarodowego publicznego, z zasadami w relacjach państwo–Kościół w nauce Soboru Watykańskiego II, wreszcie z recepcją doktryny soborowej we współczesnych umowach konkordatowych. W części dokumentacyjnej zamieszczono – w tłumaczeniu polskim – umowy Stolicy Apostolskiej zawarte z następującymi państwami i krajami: Austria, Bawaria, Boliwia, Brandenburgia i Saksonia, Brazylia, Dolna Saksonia, Ekwador, Haiti, Hiszpania, Izrael, Jugosławia, Kolumbia, Malta, Maroko, Monako, Nadrenia – Palatynat, Nadrenia Północna – Westfalia, Peru, Polska, Portugalia, Sara, Salwador, San Marino, Szwajcaria, Tunezja, Wenezuela, Węgry, Włochy, Wybrzeże Kości Słoniowej.

Wśród wielu wątków tematycznych, występujących w każdym z trzech rozdziałów części I, na szczególną uwagę zasługuje najpierw zagadnienie *p r z e d m i o t u* umów konkordatowych. Autor wskazuje tutaj na różnicę regulacji konkordatowych zachodzących pomiędzy umowami tradycyjnymi a współczesnymi. Na ukształtowanie współczesnej koncepcji przedmiotu umów konkordatowych znaczny wpływ wywarł zarówno rozwój umów międzynarodowych, jak i doktryna Soboru Watykańskiego II na temat wolności religijnej jako podstawowego prawa osoby ludzkiej. Nic też dziwnego, że przedmiotem konkordatów są dzisiaj wyłącznie wspomniane już wyżej gwarancje wolności religijnej, realizowanej tak w wymiarze indywidualnym (jej podmiotem jest każdy człowiek), jak i wspólnotowym (jej podmiotem jest Kościół). Należy pamiętać – zapominają o tym krytycy konkordatu polskiego – że owe gwarancje wolności religijnej stanowią przedmiot także szeregu wielostronnych konwencji międzynarodowych. Te ostatnie nie mogą jednak zastąpić konkordatu, gdyż wpisane do nich gwarancje odznaczają się wysokim stopniem abstrakcji. Tymczasem umowa konkordatowa gwarantuje te dostosowuje do warunków i potrzeb lokalnych, nadając im znaczenie większego uszczegółowienia. Poza tym konkordaty, obok gwarancji wolności religijnej w wymiarze indywidualnym, uwzględniają także ich wymiar wspólnotowy, szczególnie gdy

chodzi o uznanie statusu prawnego Kościoła w danym państwie, czego brak we wspomnianych konwencjach.

Innym nurtem tematycznym opracowania godnym podkreślenia – szczególnie w obliczu tak tendencyjnych, nieuzasadnionych opinii i nie służącego polskiej racji stanu odwoływania ratyfikacji konkordatu polskiego – jest procedura zawierania umów konkordatowych. Wyjaśniając poszczególne fazy owej procedury ks. Krukowski przypomina, iż podpisanie każdej umowy międzynarodowej, a więc i konkordatu, niesie ze sobą obowiązek stron, płynący z zasady „dobrej wiary”, powstrzymania się od wszelkich czynności, które powodowałyby utrudnienie lub uniemożliwienie wykonania umowy po jej ratyfikacji. Wskazuje na to art. 18 Konwencji Wiedeńskiej z 23 III 1969 r. o prawie traktatów, ratyfikowanej przez Polskę (Dz. U. z 1990 r., nr 47, załącznik, poz. 439). „Z punktu widzenia politycznego – pisze Autor – odmowa ratyfikacji jest uważana za akt nieprzyjazny czy też akt niewłaściwy, choć z punktu widzenia prawnego nie jest to akt niemożliwy” (s. 57).

Uwagę czytelnika przyciąga również fragment pracy ujęty pod tytułem „Nowy Konkordat a prawo polskie”, w którym ks. Krukowski dobitnie wykazuje – nie pierwszy zresztą raz – iż zawarta 28 lipca 1993 r. umowa ze Stolicą Apostolską nie narusza Konstytucji RP. Co się zaś tyczy ustaw zwykłych, to przypomina, że Konkordat nie musi być zgodny z dotychczas obowiązującymi ustawami. „Nietrafne są – pisze – postulaty, aby poddać Konkordat renegotjacji w celu dostosowania go we wszystkim do obowiązujących ustaw” (s. 65).

Choć liczne są wątki tematyczne, poruszane przez Autora pracy, to nie sposób jeszcze nie wspomnieć *expressis verbis* o jego na wskroś oryginalnym wykładzie ukazującym recepcję nauki Soboru Watykańskiego II w umowach konkordatowych. Czytelnik z łatwością poszerza tutaj swoje horyzonty patrzenia na instytucję konkordatu jako na instrument prawny, bez którego w wielu krajach nie sposób się obyć. Dostrzega tutaj fundamentalne zasady, takie jak: ochrona autonomii wewnętrznej, wolność Kościoła w zakresie praw majątkowych, wolność Kościoła w dokonywaniu zmian w swoich strukturach organizacyjnych i obsadzaniu urzędów kościelnych, ochrona małżeństwa i rodziny czy nauczanie religii – wpisane z pożytkiem dla obydwu stron do współczesnych umów konkordatowych.

Konkordaty współczesne ks. prof. Krukowskiego należy przyjąć nie tylko z dużym uznaniem dla erudycji prawniczej Autora i kunsztu edytorskiego Wydawnictwa „Civitas Christiana”, lecz także z niezłomną nadzieją, iż praca ta przyczyni się – jak pisze Prymas Polski – „do poszerzenia horyzontów poznawczych wszystkich jej czytelników” (s. 7). Wypada jednocześnie życzyć, by „poruszyła” ona do głębi umysły, a tym samym i wolę tych, na których spoczywa odpowiedzialność za ratyfikację Konkordatu polskiego.

Ks. Wojciech Góralski